ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XV MEM. 8

EVREII IN ŢĂRILE NOASTRE ACUM O SUTĂ DE ANI

—DUPĂ RELAŢIA A DOI MISIONARI SCOŢIENI—

DE

ALEX. LAPEDATU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL
ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ

DEPOZITUL GENERAL
CARTEA ROMÂNEASCĂ
B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREŞTI
1934

EVREII IN ŢĂRILE NOASTRE ACUM O SUTĂ DE ANI

— DUPĂ RELAŢIA A DOI MISIONARI SCOŢIENI —

DE

ALEX. LAPEDATU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 22 Iunie 1934

E vorba de aceiaşi misionari de cari ne-am ocupat în comunicarea precedentă — de Vinerea trecută: Andrew A. Bonar şi Robert Mc. Cheyne (*Doi misionari scoţieni în Ţările Române acum o sută de ani*, Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, tom. XV, mem. 7).

Am spus atunci că scopul călătoriei lor prin Ţările Române era să cerceteze situaţia în care se găsesc şi trăiesc comunităţile evreeşti din diferitele oraşe şi regiuni ale Orientului, în vederea organizării unei acţiuni sistematice de propagandă, pentru aducerea lor la staulul dreptei credinţe.

Evident, misiune grea şi delicată, pe care însă cei doi clerici scoţieni ştiură să şi-o îndeplinească cu toată conştienţiozitatea şi seriozitatea, cu toată iubirea creştinească şi zelul apostolic de care trebuiau să fie ei însufleţiţi, ca misionari ai Bisericii căreia aparţineau şi ai comitetului ce le dăduse această însărcinare — Comitetul pentru convertirea Evreilor la creştinism, din Edinburgh.

In adevăr, ştirile pe cari ni le dau în *Povestirea misiunii de cercetări printre Evrei a Bisericii scoţiene în 1839 (Narrative of a mission of inquiry to the Jews from the Church of Scoland in 1839*, Edinburgh, William Whyte et Co, 1843) cu

privire la țările noastre dovedesc că cei doi călători au urmărit: Intâiu, să aducă comitetului ce-i trimisese în cercetare, relații cât mai exacte și mai complete cu privire la situațiunea sub raport social, economic, cultural și moral a comunităților evreești vizitate. Al doilea, să-și dea seama de starea de spirit în care membrii acestor comunități se găsesc, în ce privește resorturile sufletești ale religiei lor și posibilitățile unei eventuale convertiri la creștinism.

Pentru ajungerea acestor două scopuri au trebuit să se coboare în mijlocul fiecărei comunități în parte, — să ia contact cu conducătorii (rabinii) și membrii ei, — să cerceteze casele de rugăciuni (sinagogile) și școalele, — să se intereseze de mijloacele de traiu și de raporturile cu populația indigenă, autohtonă, — să discute, în fine, cu ei diferite probleme spirituale și chestiuni religioase.

Discuțiunile acestea, pe care adesea scriitorii le redau în mod foarte amănunțit și fidel, constituesc o bună parte a povestirii lor. Din punct de vedere subiectiv, al preocupărilor de atunci ale autorilor, ele prezintă firește, deosebită importanță. Din punct de vedere obiectiv însă, al preocupărilor noastre, de azi, ele nu mai prezintă aceeași importanță.

Relevându-le deci numai întru cât ar putea completa tabloul despre starea, sub toate raporturile, a comunităților de care vorbim, vom insista, îndeosebi, asupra acelor știri și mărturii, din al căror complex se poate reconstitui acest tablou. Ori, în această privință, știrile și mărturiile privitoare la Evreii din țările noastre, cuprinse în cartea lui Andrew A. Bonar și Robert Mc. Cheyne, sunt, cum am spus, foarte interesante și merită a fi amintite și cercetate în mod special.

Căci avem, în adevăr, destule și bogate știri și mărturii asupra Evreilor din Țările Române — asupra celor din Moldova în deosebi — cu privire la numărul lor, la starea lor socială, la îndeletnicirile lor profesionale, din această epocă. Nu avem însă astfel de știri și mărturii cu privire la vieața lor sufletească, la starea lor culturală și spirituală. Cel puțin *eu* nu cunosc. Iată de ce știrile și mărturiile ce ni le-au lăsat cei doi călători scoțieni în această privință sunt foarte prețioase. Și iată de ce am socotit că e bine să stăruim mai mult

asupra lor. De aceea le-am și lăsat să facă obiectul unei comunicări aparte.

Galați. Evreii de aci uzitează îmbrăcămintea poloneză, cu pălărie mare nemțească sau căciulă de blană rusească. Ei poartă barbă și perciuni și sunt, mai toți, mecanici și cămătari — acești din urmă așezați la mese mici, în stradă, ca zarafii de odinioară. Vorbesc limba germană și cunosc pe cea română. Puțini știu ebraica. Fiecare își are meseria lui. Nu duc lipsă de ocupație. După rabin ar fi 500 Evrei în Galați, după vice-consulul britanic cam 2000.

Un respectabil cămătar conduce pe misionari la rabin — om blând și inteligent, care însă îi primi bănuitor, crezând că sunt creștini ortodoxi. După ce însă află cine și de unde sunt, îi duse la sinagogă — o casă mică și sărăcăcioasă.

Cutia milelor dela ușe provoacă discuție asupra chipului de a plăcea Domnului, potolind mânia lui. Se colectează bani, la fiecare nuntă, pentru cei din țara sfântă. Nu au școală, ci pun copiii sub instrucția ocazională a unuia din ei. Au auzit că și la Ierusalim sunt epicureeni (= sceptici față de credință). Urăsc pe creștini pentrucă îi persecută.

Așa, aci, în Galați, cu un an mai înainte, 12 Evrei fură aruncați în închisoare și condamnați la plata a 5000 galbeni, pentrucă caricaturizaseră pe preoții ortodoxi într'o piesă de teatru. Ortodoxii, la fiecare Paști, ard în efigie un Evreu, deși, acum, guvernul a interzis aceasta. Auzind pe misionari recitând versete ebraice, nu voiau de loc să creadă că sunt creștini — căci nu-și pot închipui creștini cu sentimente de bunătate și iubire față de Evrei.

Brăila. Un tânăr ceasornicar evreu, venit din Odesa, ca să scape de recrutare în Rusia și pe care misionarii îl vizitară mai întâiu, le spuse că în Brăila sunt 30 de familii evreești, cari aveau o sinagogă foarte mică și că 8 familii din Viena își clădesc o sinagogă nouă, pentru ele. Căci, deși puțini, nu sunt uniți. Nu au rabini. Fiecare caută să fie mai mare și să facă ceea ce i se pare mai drept. Avea (ceasornicarul) niște broșuri de propagandă misionarică, aduse de un Evreu

dela Ierusalim. Știa că propaganda aceasta are în acele părți oarecari efecte.

Ajunși la sinagoga în lucru, intrară în discuție despre Mesia și venirea lui cu Evreii ce munceau și cu alții ce se adunaseră acolo. Insoțitorul evreu-creștin al misionarilor, un oarecare Calman, purtă o lungă și foarte interesantă discuție cu ei, ca să-i convingă de superioritatea doctrinei creștine, în ceea ce privește mântuirea sufletului. Recunoscând ignoranța lor, se arătară convinși de necesitatea învățăturii. Dacă s'ar înființa o școală, ar fi bine frecventată. In lipsa ei, părinții cu stare își trimit copiii la Viena.

Povestiră apoi despre rabinul Bibas, din Corfu — un mare rabin care călătorea pentru a reforma pe frații săi și care predicase, cu mult efect, și în Brăila. Li se vorbi cu multă admirație despre dânsul și despre necesitatea de a se instrui în științe și arme, spre a putea lua Palestina dela Turci, după cum Grecii își luaseră pământul strămoșesc dela aceiași.

Evreii din Valahia se socotesc mai bine tratați ca cei din Moldova, unde, de curând, s'a încercat a li se impune o nouă dare. Totuși și în Valahia sufăr. Sunt batjocoriți chiar și de căruțașii și hamalii din port. Ca să li se dea voie să se stabilească în țară, fiecare Evreu trebue să prezinte un certificat că își poate agonisi existența prin vreo meserie.

București. Numărul Evreilor din București este evaluat după unii la 7000, de consulul britanic la 2800, de alții la 5000 — cifra cea mai aproape de adevăr. Sunt 7 sinagoge, aparținând Evreilor polonezi, mai toți meseriași: croitori, cismari, tâmplari, bijutieri, etc. Cei ce aparțin aceleiași meserii, au aceeași sinagogă (deci ca și breslele meseriașilor creștini). Este și o frumoasă sinagogă spaniolă, frecventată de clasa mai bogată și influentă a lor. Majoritatea sunt însă așa de corupți, că, cu trei ani mai înainte, când un rabin încercă să combată vițiile lor, ei nu-și deteră odihnă, până ce nu-l expulzară, ridicând împotriva sa chiar pe soția și copiii lui. La întrebarea dacă toți Evreii de aci cred că Scriptura este cuvântul lui Dumnezeu, li se răspunse: unii da, alții nu.

Misionarii vizitară sinagogile. In cea dintâi, aparținând Evreilor polonezi, se sărbătorea Anul nou. Templul era plin. Căci niciun Evreu nu lipsește dela o asemenea zi. Toți purtau haina neagră poloneză, cu căciulă de blană. Bătrânul rabin în alb, cu guler brodat bogat în aur și argint, cu așa numita « cămașă a rabinilor », prin care ei imită pe scriitorii Talmudului, ce se zice că purtau așa ceva și cu care se îngroapă toți rabinii. Se descrie apoi, pe larg, ritualul și se explică sensul ceremoniilor de Anul nou. In altă sinagogă poloneză, alături, văzură același ceremonial.

Evreu cu căciulă.

A treia sinagogă vizitată fu cea spaniolă. Aci Evreii erau frumos îmbrăcați, iar Evreicile aveau mantouri de mătase, garnisite cu blănuri. Aceeași ceremonie, dar credincioșii nu erau așa de zeloși în ce privește ritualul, pe care-l îndeplineau cu mai multă demnitate. După amiază, călătorii merseră din nou la sinagogă, să vadă pe Evrei aruncându-și păcatele în adâncul mării, ceea ce fac mergând la râu și scuturându-și în mod simbolic hainele peste apă. Ajunseră însă prea de vreme, căci li se spuse că Evreii așteaptă pentru această procesiune amurgul (seara), ca să nu-i poată observa și urmări orășenii. Pentru caracterul decăzut al Evreilor de aci, Calman, însoțitorul misionarilor, arăta acestora, pe pereții unui restaurant vulgar, inscripții de conținut jovial, ca aceasta: azi cu bani, mâne fără bani...

Evreii din București nu depind de frații lor pentru grija traiului, fiind angajați, ca meseriași, de oameni de toate credințele religioase. Nimeni nu-i întreabă ce sunt, numai lucrători buni să fie. Aceasta constitue un mare ajutor pentru

misionari, cari, în alte țări, trebue să se îngrijească de traiul convertiților. După părerea consulului, un misionar la București ar avea trebuință de un salar de 250 lire pe an. O casă cu patru camere, cu chirie, ar costa 25—30 lire. Trebue să aibă mai mulți servitori și să țină o trăsură cu doi cai, din cauza stării proaste a străzilor. Alimentele sunt eftine. Un miel costă 2 șilingi, o oaie 4½ șilingi, o «oca» de carne 1 piastru. Lemnele sunt însă foarte scumpe — până la 50 lire pe an, pentru o familie mai numeroasă. Drumul din Anglia până la București 30 lire. Ce privește acțiunea de convertire, consulul e de părere că o astfel de încercare printre ortodoxi ar fi fatală oricărei misiuni. Ea trebue să se limiteze strict la Evrei, fără să se atingă de autohtoni. Lumina se va revărsa indirect. Singura primejdie pentru misiune este Rusia, care, cu metodele ei secrete, ar putea-o desființa.

In dimineața zilei de 10 Septemvrie merseră să viziteze pe *Samuel Hillel*, mare bancher evreu, care trebuia să-i prezinte rabinului Bibas din Corfu. Din eroare fură duși însă la casa unui alt bogat evreu spaniol. Fură primiți politicos, într'un apartament foarte luxos, de doamne evreice în elegante toalete. Observându-se greșeala fură îndrumați la Hillel. Aci găsiră pe fiul și pe cele trei fiice ale sale, bogat gătite, cu diamante în păr. Tânărul era crescut în idei nouă. Puțin îi păsa de Palestina. Nu aștepta pe Mesia. Avea credința că Evreii numai prin educație și civilizație se vor putea ridica. Le trebue și cunoștința armelor, ca să-și poată apăra țara, când o vor căpăta.

Bătrânul, sosind, duse pe misionari la rabinul Bibas, care îi primi politicos. Născut în Gibraltar, ca supus britanic, vorbea bine englezește. In Corfu avea o comunitate de 4000 suflete. Se discută de situația țării făgăduinții, întrebându-i de ce Dumnezeu a designat pe Izrael să-i fie popor ales și acel pământ — țară a lor? O mare dispută speculativă se porni în jurul acestei chestiuni și de câte ori misionarii încercară să devieze conversația pentru a spune ceva în legătură mai directă cu scopul lor, rabinul îi oprea, afectând o mare preciziune logică. El negă că Dumnezeu a înțeles ca Evreii să

fie un popor aparte de celelalte neamuri, afirmând că El aşteaptă dela ei să lumineze pământul — o datorie pe care o vor îndeplini, când le va sta în putinţă. Când misionarii argumentară că Dumnezeu a ales pe poporul lui Izrael « ca să arate suveranitatea sa », el îi contrazise, susţinând că suveranitatea Lui era recunoscută şi de păgâni.

Trecură apoi la o altă chestiune: Unde era Edenul şi cum au putut exista cele patru râuri, aşa cum le descrie Moise, dacă ele nu se mai găsesc nicăeri? La această întrebare se mulţumi cu răspunsul misionarilor că trebue să fie adevărat, deoarece aşa zice Cuvântul lui Dumnezeu. Tot timpul, spun aceştia, rabinul dădu dovadă de multă pricepere şi şiretenie în a împiedeca conversaţiunea să ajungă la problema religiei experimentale, aceasta fiind, evident, scopul lui. Altmintrelea au cuvinte elogioase despre dânsul, spunând că iubeşte pe creştini, deşi aceştia nu iubesc pe Evrei şi că peregrinează de dragul fraţilor săi decăzuţi, ca să-i aducă la lumină...

La a doua vizită ce-i făcură, începură discuţiuni asupra Talmudului, însoţitorul misionarilor arătându-i răutatea şi nebunia unora din învăţăturile cuprinse în el. Răspunsul rabinului fu că Talmudul era scris de cei ce compuneau Sanhedrinul şi că Dumnezeu a poruncit să ne plecăm în faţa hotărîrilor lor, sub pedeapsă de moarte. In urmă explică preceptele Talmudului « în aparenţă » numai imorale. Dar, apărând erorile de geografie şi istorie, se afundă în absurdităţi, zic călătorii...

El recunoscu că starea poporului său e foarte decăzută. In Polonia, în special, Evreii sunt extrem de superstiţioşi, tâlmăcind fiecare lucru din Talmud ad litteram... Nici n'a voit să meargă să vorbească cu rabinul polonez, din pricina inculturii sale. Remediul ar fi să se distrugă ignoranţa lor. Ar voi ca Evreii să fie adunaţi şi educaţi în şcoli unde ar ceti şi învăţa Biblia până la 10 ani, Mişna până la 15 ani şi Talmudul până la 20 ani. E de părere să nu se mai facă colecte pentru ţara sfântă şi ca Evreii de aci să fie obligaţi să muncească chiar sub baionetă. Considera planul lui Sir Moses Montefiore de a cumpăra pământ pentru colonişti

absolut inutil, câtă vreme acolo nu e nicio siguranță a proprietății. Poporul trebue educat și cultivat. Era convins că mulți Evrei vor cădea în necredință și vor lupta contra fraților lor.

Misionarii îi arătară apoi scopul pentru care își părăsiră țara și veniră încoace — să cerceteze pe Evrei. El le spuse: la ce bun? — Ca să le trimitem învățători, răspunseră ei. In clipa când vor începe să-i învețe creștinismul, se vor întoarce dela ei, adăogă el. — Nu, răspunseră călătorii. Unii vor primi adevărul și arătară pe însoțitorul lor, Calman. Rabinul tresări foarte mirat, deoarece nu-și închipuise că acela era Evreu. Apoi încheie: Ah! bine, poate, unul sau doi... Călătorii insistară să compare starea nenorocită, de orbire, a oaselor uscate ale lui Izrael, descrisă de profeți, cu ceea ce știa el însuși despre starea reală a poporului său și, solemn, îl implorară să cerceteze dacă sângele lui Isus, pe care ei îl respingeau, nu este însăși «fântâna pentru păcate» prin care Izrael va fi mântuit. El păru mișcat de zelul și sinceritatea lor și se despărțiră buni prieteni.

Urmează o convorbire a pomenitului Calman cu un tânăr evreu trecut la ortodoxie, mai puțin interesantă și cu care se termină relația despre Evreii din București.

Focșani. Sunt vreo 60 de familii de Evrei — toți polonezi, conduși de un rabin întreținut de comunitate. Au patru profesori plătiți din taxele părinților pentru educația copiilor lor. Totuși aceștia învață foarte puțin. Cei mai mulți Evrei sunt meseriași — mai ales croitori și pantofari. Foarte devoți. Niciunul nu voi să le dea caii pe a doua zi, fiind Sabat. Au două sinagoge și un bethanidraș — casa publică pentru studii.

Fiind în ziua Pocăinții, care precedează ziua Ispășirii, rabinul trebuia să le țină o predică despre pocăință. In cele 10 zile dintre Anul nou și ziua Ispășirii, Evreii fac mai multe pomeni și rugăciuni decât în tot restul anului. In consecință sinagogile sunt pline de credincioși sgomotoși și zeloși în devoțiunea lor. Chiar și copiii — scriu călătorii — se legănau

încoace și încolo, cetind rugăciunile cu glas tare. Gesturile lor semănau aidoma cu acele ce le văzuseră la Evreii din Saphet.

După slujbă, credincioșii se adunară în jurul misionarilor, curioși să știe cine sunt și ce vor. Le spuseră că vin dintr'o țară îndepărtată, de dragul poporului lui Izrael, ca să le arate calea mântuirii. Când însă, la o întrebare a lor, li se spuse că Mesia a venit odată și că va veni și a doua oară, le întoarseră spatele, ne mai voind să-i asculte.

Bârlad. Sunt 130 familii de Evrei din Rusia, Austria și Germania. Trăesc liniștiți, fără să sufere vreo persecuție. La sinagogă discutară cu doi băieți, în nemțește, despre Sfânta Scriptură (Cuvântul lui Dumnezeu) și despre Talmud (Cuvântul oamenilor). Ei le arătară cât de deosebiți sunt creștinii din Anglia și Scoția de cei dela noi. Intrebați dacă poartă filacterii, răspunseră negativ, motivând că aceasta nu este o poruncă a Cuvântului lui Dumnezeu, ci numai a tradiției...

Dela alți Evrei aflară că ei toți cred în autoritatea Chasidim-ilor din Rusia (Mistici, cari au ca bază a credinței și stării lor sufletești optimismul). Și li se povesti istoria fabuloasă a unui rabin dela Chiev, foarte bogat, care avea în casa sa o cameră, unde, zicea, va sta Mesia, când va veni și unde el intra în fiecare ajun de sărbătoare să-i ureze *bun-Sabat.* Același rabin avea doi cai splendizi — unul pentru sine, altul pentru Mesia, tot când va veni. Pârît Țarului că trimite sume mari de bani în țara sfântă și că propovăduește că nu e păcat să înșeli Statul prin contrabandă, fu aruncat în închisoare, de unde nu putu fi scos cu toate sumele mari de bani oferite.

Un alt rabin al Chasidim-ilor, din Narovitz, Polonia, propovăduia că nu trebue să se creadă că Mesia va veni în cutare sau cutare an — ca să nu se demoralizeze poporul așteptându-l și nevenind. Discutând cu însoțitorul misionarilor, Calman, despre mizeria lor, acesta le spuse că ar trebui să cerceteze, dacă nu cumva cauza este lepădarea lor de Christos. Ei răspunseră că așteaptă încă pe Mesia, că el va veni când poporul va fi sau foarte corupt sau foarte curat. Nu este deci trebuință să se pocăiască înainte de venirea lui.

Vaslui. Sosind în ajunul serbării Ispășirii, avură ocazia să vadă curioasa ceremonie care are loc atunci — cu tăierea unui cocoș pentru fiecare bărbat și a unei găini pentru fiecare femeie, spre ispășire. In timp ce se repetă — scriu misionarii — anumite rugăciuni, ei învârtesc pasărea vie de trei ori în jurului capului, apoi pun mânile peste ea, ca pe o jertfă și, după aceea, o dau să fie tăiată de șochet (tăietor), pe care călătorii îl urmăriră cum merge din casă în casă, deșteptând pe Evrei și dându-le lumină dela lanterna sa, ca să aducă afară kapora-ul sau ispășirea — cocoșul și găina.

Ei descriu cele văzute în această urmărire, în deosebi o impresionantă scenă zărită prin fereastra unei mizere case evreești: un băiețel cetea rugăciunile, iar mama lui, văduvă, sta alături, cu o găină albă în mână. Când el ajunse la un anumit loc al rugăciunii, mamă-sa ridica pasărea ce se sbătea deasupra capului, rostind cuvintele: aceasta să fie în locul meu, să fie ispășirea mea; pasărea să meargă la moarte, iar eu la vieață binecuvântată... După ce făcu aceasta de trei ori, ușa casei se deschise și băiețelul se repezi afară, să ducă pasărea șochet-ului să o taie, după prescripția rituală.

Apoi scriitorii exclamă: Ce ridiculă și totuși ce impresionantă este această ceremonie! Acesta este singurul sânge ce se varsă astăzi pentru Izrael. Nu mai curge sângele taurilor și țapilor pe altarul de bronz, arderea neîncetată nu mai este, nici chiar mielul pascal nu se mai taie. Un cocoș și o găină este tot sacrificiul ce Izrael mai cunoaște astăzi. Iar pentru acest mizerabil sacrificiu născocit de ei, ei lapădă sângele Fiului lui Dumnezeu!

Iași. La sosirea în Iași, Evreii erau deja în drum spre sinagogă pentru serbarea Ispășirii. Printre ei mulți bărbați frumoși și femei foarte gătite. Prima sinagogă la care merseră o găsiră plină până la ultimul loc. Imnul absoluției (kol-nidre) fusese cântat înainte de sosirea misionarilor, cari ar fi dorit mult să-l audă, pentru melodia tristă și plângătoare, adusă, cred Evreii, de pe Sinai.

Trei rabini îmbrăcați în alb absolv pe toți cei de față de păcatele din anul trecut. Și se descrie ceremonia — cu

profunzimea de lumină şi aglomeraţia de asistenţi, cari făceau atmosfera înnăbuşitoare. Năduşeala curgea şiroaie pe feţele credincioşilor devotaţi, a căror fervoare gălăgioasă se auzea de departe. Dădeau din mâini, sărutându-le şi frângându-le, loveau în cartea de rugăciune, se băteau în piept şi-şi legănau trupurile încoace şi încolo, ca şi Evreii din Saphet şi Tiberiada. Stau astfel în rugăciuni toată noaptea şi a doua zi până seara, când apar stelele.

Rabin în rugăciune.

Ziua următoare misionarii vizitară 12 sinagoge, găsindu-le înţesate de bărbaţi, femei şi copii. Intr'unele mamele veniseră cu copiii la sân sau în leagăn. Mulţi credincioşi, neavând loc în sinagogă, stăteau afară şi se rugau cu feţele întoarse spre Ierusalim. Se descrie, pe larg, ritualul şi se explică sensul ceremoniei. Mulţi erau extenuaţi de mişcările şi exerciţiile trupului, cu ochii umflaţi şi roşii de plâns. Unele femei boceau încet, altele cu hohot. Iar câţiva băieţi plângeau şi ei tot atât de serios ca şi cei bătrâni.

In oraş — spun călătorii — sunt vreo 200 sinagoge, din care vreo 30 mai mari. Numai într'o singură stradă sunt 20. Unele din ele erau pictate cu scene reprezentând Paradisul şi Facerea Lumii. In mai multe părţi văzură, la intrarea în oraş, eruv-ul, adică o frânghie întinsă dela o casă la alta, peste stradă, închipuind zidul oraşului. Le fu imposibil să constate cu siguranţă numărul Evreilor. Consulul britanic aprecia populaţia oraşului la 50.000, iar pe Evrei la jumătate, poate vreo 20.000. Evreii înşişi socotesc vreo 5500 familii. Cea mai mare cifră dată de Evrei fu 10.000 familii, iar cea mai mică 3500 familii, adică vreo 15.000 suflete.

Sunt priviți de Stat ca o comunitate. Impozitele nu se percep dela dânșii individual, ci dela conducătorii comunității, cari sunt lăsați să le repartizeze și încaseze cum socot mai bine și mai drept. Fiecare familie, în mediu, plătește un ducat (= zece șilingi). Taxele, Evreii le pun nu pe alimentele săracilor, ci pe articolele de lux, ca să cadă mai ales pe cei bogați. Ei nu se socotesc prigoniți de guvern. Dar poporul de jos îi batjocorește mai rău decât pe Țigani.

Toți vorbesc un jargon corupt din nemțește. Practică toate meșteșugurile, afară de acel al fierăriei. Sunt croitori, cismari, tâmplari, ceasornicari. Puțin leneși. Au vreo 20 de convertiți la biserica ortodoxă. Trei din ei cu situație, dar foarte ignoranți. Dacă unii din conducători ar trece la creștinism, mulți i-ar urma. Sunt unii cari cred în venirea lui Mesia, iar alții cred că Rușii vor stăpâni lumea.

Sunt mai multe școli evreești, dar niciuna bună. Familiile de seamă refuză să-și trimită copiii la aceste școli ca să învețe Talmudul. Ele își trimit copiii în alte părți ori se folosesc de profesori particulari. Disciplina se ține adesea cu pedepse foarte aspre, cu bătaia chiar.

Pe seară călătorii noștri au mers la două din cele mai mari sinagoge, ca să vadă încheerea ceremoniei Ispășirii. La apusul soarelui se roagă pentru ultima dată. Urletele lor sunt grozave. Mai teribile decât toate suplicațiunile de până aci, căci, dacă, înainte de apariția stelelor, nu capătă iertare, rămân cu păcatele asupră-le pe întreg anul. Iată cum este descrisă această ceremonie:

Când sunt aproape să spună ultima rugăciune, se sună dintr'o trompetă, ca la Anul nou, dar numai odată. Atunci ies toți din sinagogă, revărsându-se ca un râu. Se împart în grupuri, cu fața întoarsă spre lună. Fiecare grup are o lumânare aprinsă, ca să se poată ceti rugăciunile adresate lui Șecinah din lună (petele din lună). Unii ridică brațele în sus, alții urlă și toți își manifestă prin gesturi emoția sufletului lor. Era o scenă grotescă, dar plină de noutate pentru noi, să fim între astfel de tovarăși — fiecare cu căciula de blană în cap, cu talleth-ul pe umeri și cu barba sburând de vânt peste cartea de cetire.

După ce terminară această slujbă, păreau uşuraţi de o grea povară. Căci postiseră şi se rugaseră 24 ore. Apoi, pornind către casă, se împrăştiară în toate părţile, cântând cu mare veselie pe străzi şi strigând unul altuia: pace mie şi pace ţie! Aceasta pentrucă păcatele le-au fost iertate. Nu e lucru neobişnuit la Evrei ca să se întâlnească în aceeaşi noapte în sinagoga lor şi apoi să petreacă împreună. Căci prin uşile întredeschise ale cârciumilor puturăm vedea Evrei bând rachiu şi cântând veseli. Intr'o asemenea cârciumă un Evreu cânta peste paharul lui cât îl ţinea gura. Astfel se încheie ziua Ispăşirii, exclamă misionarii! Vai, cât de deosebită de ziua solemnă, când marele Arhiereu intra în Sfânta Sfintelor! In tot timpul ceremoniei, încheie ei această descriere, am observat că lumea din oraş nu-i molestă în nici un chip.

Dela un evreu inteligent aflară multe lucruri curioase cu privire la ai săi: 1. Cu trei ani în urmă, un rabin, cel mai de seamă din Iaşi, începând să propovăduiască împotriva Talmudului, fu izgonit de credincioşi — care îi dădură o mie de ducaţi despăgubire. 2. Un Evreu bogat, Michel Daniel, de 80 ani, ţine un profesor care să-l instruiască în Kabala (ştiinţa esoterica). 3. La Hotin, 20 de mile depărtare de Iaşi, există o sectă Chasidim, numită Habad, adică oameni cari mărturisesc «înţelepciune, înţelegere şi ştiinţă». 4. A doua zi după ziua Ispăşirii, un grup de Evrei, cari mergeau spre casă, cu cântece zgomotoase de veselie, deteră peste un Evreu beat. Servitorul său, un Ţigan, se îmbrăcă în hainele lui şi se puse în fruntea grupului, ducând pe cel beat în orgie nebunească dela o casă la alta, pe străzi. Ţiganul, ca să se răzbune, insinuă că Evreii prin aceasta îşi bat joc de procesiunea creştinilor la Sf. Paşti, cu trupul Domnului. Lumea fu aţâţată. Un Evreu fu ucis, iar 12 alţi fură închişi şi condamnaţi la ştreang (moarte). Dar Michel Daniel, care împrumutase Domnului 6000 galbeni, şi un alt Evreu ce-i împrumutase şi el 2000 galbeni, se oferiră să dăruiască aceste sume cu alte 2000 galbeni din tezaurul comunităţii evreeşti ca să-şi libereze fraţii. Oferta fu acceptată. Cei vinovaţi fură însă expulzaţi din ţară.

Ziua de 19 Septemvrie o consacrară, întreagă, vizitării Evreilor. Merseră mai întâi la o școală cu 30 elevi — băieți și fete. Și metoda și dascălul — detestabile. Se repeta mereu aceeași silabă, până ce școlarii o pronunțau bine. Ei învățau numai să cetească, nu să și înțeleagă. De altfel nici dascălul nu putea explica cuvintele pe care le cetea. Merseră apoi să viziteze pe un bătrân Evreu, de care li se vorbise mult — un epicurean (= sceptic). Și el și fiul său adevărate specimene de neologi, cari resping Talmudul, dar resping, în acelaşi timp, şi Cuvântul lui Dumnezeu (Scriptura). El le spuse că în tot Iașul singur putea vorbi limba ebraică. Ceilalți n'o cunoșteau și nici nu doreau ca copiii lor s'o învețe. Ei nu vor nici o schimbare. Face tot ce poate să arunce torțe aprinse în miriștea Talmudului — dar, Der alte Stier nicht lernen mehr — boul bătrân nu mai vrea să învețe! Tânărul era nu mai puțin pătruns de opiniile neologice și le spuse că el era mai mult creștin decât Evreu.

Dela bătrân aflară că ambii — tatăl și fiul — aparțin unei societăți secrete din Tirasopol. Marele rabin al Evreilor de acolo lucrează ca Iezuiții: aparent se conformă Iudaismului, dar în secret propagă principiile acelei societăți. Copiii lor sunt profesori de limbi, având astfel ocazia să influențeze mintea tineretului evreesc cu credințele lor. Chiar fiul său e profesor în șease familii bogate evreești din Iași — ai căror copii sunt cu totul sub influența lui, urând Iudaismul și ținând Duminicile creștine ca și Sabatul evreesc.

Un alt fiu al său e la Viena, la un cumnat, care e creștin și care, deci, va crește pe tânăr ca atare. Foarte mulți Evrei în Viena și-au botezat copiii, deși ei țin să moară în legea lor. In Galiția asemenea mulți părinți își cresc copiii în religia creștină și se zice că acolo sunt mai multe botezuri decât nașteri. Peste o sută de ani — spunea bătrânul — foarte probabil că nu o să mai rămână nici un Evreu în Galiția. Dacă m'aș face creștin, termină el, după ce aflară că misionarii sunt pastori calvini, m'aș face calvin.

Ce teribilă realitate — scriu călătorii noștri — desvălue această convorbire! Jumătate din poporul lui Izrael șovăind pe marginea necredinței! Cei cari au destulă lumină să vadă

rătăcirile Talmudului, n'au îndeajuns har să creadă în Cuvântul lui Dumnezeu! Lanţurile ruginite ale Iudaismului încep să cadă, dar braţele istovite ale lui Izrael n'au destulă viaţă să primească pe Mântuitorul făgăduit părinţilor lor! Mii de Evrei sunt într'o stare de tranziţie, dar nu e încă o schimbare ca aceea de care vorbesc proorocii: mă voiu duce şi mă voiu întoarce la primul bărbat. Uşa e deschisă. Timpul e critic şi pare evidentă datoria Bisericii creştine de a căuta să-i atragă fără întârziere, să le vorbească convingător şi să le zică: O, Izraele, întoarce-te la Domnul Dumnezeul tău!...

Vizitară apoi pe rabin care tocmai îşi ridicase o cuşcă pentru serbarea Corturilor. Era un om impozant, dar ignorant. Explicându-i scopul venirii lor, misionarii deplânseră ignoranţa ce domina printre Evrei şi insistară asupra nevoii de şcoli. El recunoscu această trebuinţă, pentru îmbunătăţirea stării poporului său, dar le spuse că pentru aceasta trebue să se adreseze Evreilor bogaţi — negustorilor. Pe când erau acolo, sosi o tânără evreică cu câteva prietene cerând divorţul, căci plaga aceasta, spun călătorii, e tot aşa de frecventă la Evrei ca şi la creştini.

Seara fură invitaţi la o nuntă, care era să se strice din cauză că mirele nu cumpărase juvaerurile promise miresei. Deşi întâmplarea făcu ca dânşii să nu fie de faţă la săvârşirea ceremoniei, totuşi dau o descriere a ei, cu toate amănuntele, interesante şi simbolice, aşa după cum le-o împărtăşise însoţitorul lor, Calman. Descrierea, atât a ceremoniei religioase, cât şi a ospăţului merită să fie reprodusă:

Dis de dimineaţă, în ziua nunţii, badchan-ul sau poetul, care îndeplineşte un rol foarte proeminent, vine la casa miresii, îi vorbeşte solemn despre păcatele ei şi o îndeamnă să ceară iertare. Căci căsătoria este privită ca un ritual, prin care păcatele sunt iertate, ca şi ziua Ispăşirii, pelerinagiile şi altele. Şi Evreii cred că în ziua aceea soarta hotăreşte dacă va avea noroc ori nu. Mireasa şi surorile de mireasă adeseori plâng cu hohote în timpul acestui discurs, care, uneori, durează două ceasuri.

In urmă badchan-ul se duce la mire și îl îndeamnă în același fel. După aceasta, mirele își pune haina albă, pe care o poartă în ziua Ispășirii și petrece câtva timp în rugăciune și mărturisire de păcate. Apoi e dus la sinagogă, acompaniat de o bandă de muzicanți. La fel și mireasa. Mirii sunt așezați unul lângă altul, sub baldachinul de nuntă, ținut cu patru prăjini deasupra lor. Se citește contractul de căsătorie și se numește suma pe care bărbatul făgăduește să o plătească soției în caz de divorț. Părinții, prietenii mirilor și domnișoarele de onoare iau mireasa de mână și se învârtesc în jurul mirelui, după cuvintele « femeea o să încunjoare bărbatul ». Se aduce o cupă cu vin și se pronunță 7 binecuvântări peste ea. Mirele pune alianța (inelul) în degetul miresei, zicând: Iată, îmi ești consacrată mie cu acest inel, după legea lui Moise și a lui Izrael. Alte 7 binecuvântări se pronunță deasupra vinului. După aceea gustă amândoi din el și paharul e aruncat jos și spart, simbolizând că înșiși, în bucuria lor, nu sunt mai mult decât un ciob spart.

După aceea sunt duși împreună la casa miresei, unde îi găsirăm șezând, tăcuți, în capul mesei. Mireasa avea fața voalată până aproape de gură cu o batistă, pe care o poartă în tot timpul ceremoniei. Rochia ei, ca și a celor mai multe dintre tovarășele ei, erau albe de tot.

Mireasă evreică cu văl.

Masa era plină de oaspeți, bărbații fiind așezați pe o parte, iar femeile de cealaltă. Inainte de a mânca își spală mâinile într'un vas cu două mânere, așa făcut încât o mână să nu spurce pe cealaltă.

Era straniu să vezi acest ospăț de oameni cu barbă, ale căror fețe, multora din ei, ar fi putut sluji de studiu pentru un pictor. Ospățul dela nunta din Cana Galileii ne vine în minte cu putere. In timpul mesei muzica cânta; mai mulți Evrei cântau bine din vioară, violoncel, țimbal, tamburină și dintr'o harpă de o formă curioasă, care ziceau că e evreiască, nu creștină. Se cântă din ea lovind pe coarde cu două

beţişoare de lemn, şi efectul era plăcut. E de remarcat cum în afară de graniţele propriei lor ţări, Evreii au atât de multe instrumente de muzică, pe când în Palestina, precum a zis Proorocul: « *Bucuria harpei s'a stins* ». Badchan-ul sau cantorul întrerupea muzica adeseori şi provoca veselia şi buna dispoziţie a comesenilor, prin versuri nemţeşti improvizate despre tinerii însurăţei şi prietenii lor.

Nu furăm invitaţi la masă, pentrucă, dacă am fi atins mâncarea lor, am fi spurcat-o, dar ni se servi mâncare acolo, unde şedeam. De mai multe ori o farfurie făcea ocolul oaspeţilor pentru colectă. Intâia a fost pentru « bucătar » şi aceasta se chema « *supa de aur* ». A doua a fost « pentru Ierusalim ». A treia pentru « tinerii însurăţei » — un dar pentru petrecerea ce li se oferise. Mirele ar fi trebuit să ţie oaspeţilor o cuvântare, dar el fiind om neînvăţat, cantorul o făcu în locul lui. După prânz avu loc un bal, dar nu după maniera creştinilor. Câteva fetiţe dansară întâiu împreună. Apoi, unchiul, un Evreu frumos şi înalt, cu barbă, dansă singur. La urmă dansă cu mireasa, ducând-o de jur împrejur, cu o batistă. Aceasta este partea care închee ceremonia, după Talmud. Vinul curgea îmbelşugat, ca la Cana. Dar, fiind vinul autohton uşor, nu se produse nici o gălăgie sau extravaganţă.

Ultima zi în Iaşi — 20 Septemvrie — o petrecură stând de vorbă cu numeroşi Evrei, cari veniseră să-i vadă. Dela ei aflară că mulţi ţin la Iudaism pentru avantagii materiale. Constatară că sunt foarte ignoranţi. Cele mai obişnuite cuvinte ebraice din Scriptură îi nedumereau. Şi călătorii citează o serie de exemple din discuţiile avute cu ei, ca să dovedească această ignoranţă a lor. Unul singur, un anume Leib Kesi, un fel de advocat, li se păru mai inteligent şi mai luminat. El le ceru un Nou Testament în limba ebraică, ca să-l aibă pentru discuţiile cu prietenii. Cetise « Ruinele Imperiilor » de Volney.

Botoşani. Sunt 4—5 mii de Evrei, cu aparenţă mult mai curată şi cu un traiu mult mai confortabil decât văzură la cei din Iaşi şi Bucureşti. Casele lor sunt văruite şi curate,

cu verande la intrare. Consulul le spuse că au 16 sinagoge. N'au avut însă timp să controleze aceasta și printre Evrei. In drum spre Bucovina, ei poposiră la un han mic, ținut de un Evreu ce-și ridicase și el o cușcă pentru serbarea Corturilor. Se dă o lungă și interesantă relație despre convorbirile ce călătorii angajară cu acest Evreu și cu membrii familiei sale — soția și copiii. Asemenea despre ritualul practicat la Sabat.

Suceava. Evreii de aci sunt, mulți, bogați și respectabili. Se ocupă mai cu seamă cu comerțul de cereale. Sunt vreo 200 familii. Copiii merg la o școală în care învață nemțește și latinește. Ei așteaptă pe Mesia și restaurarea în propria lor țară. Spunându-le că vin din Anglia, misionarii fură întrebați dacă sunt calviniști. Totuși, ca să se convingă dacă sunt creștini, îi întrebară, când se urcară în trăsură, cât de departe călătoresc, știut fiind că Evreii nu călătoresc după ora 6 seara (când începe Sabat-ul). Din răspuns se încredințară că sunt creștini.....

Siret. Aci găsiră pe Evrei în hainele lor cele bune și cu căciulele de sărbătoare. Un grup dansa într'o cârciumă. Dela un tânăr ce se oferi călăuză, aflară că sunt 300 familii, au 3 sinagoge și 2 case de studii (bethanidraș). Sinagoga principală, de o mărime considerabilă, era închisă. Vizitară însă pe celelalte două și avură o interesantă discuție cu niște tineri. Evreii de aci așteptau în acel an pe Mesia sau un alt eveniment important. Ei vorbiră călătorilor de un rabin vestit, Haim, dela Cosov, la opt mile distanță, la care merg în pelerinaj mii de Evrei la serbarea Corturilor. Se bucură de mai multă libertate în Bucovina, decât în Galiția, unde există un impozit pe lumânări, foarte oneros pentru Evrei, cari întrebuințează așa de multe lumânări Sâmbăta. Urmează discuții cu dânșii despre Talmud și Scriptură.

Cernăuți. Sunt 3000 Evrei aci. Au 8 sinagoge, din cari 3 mari, sub același acoperiș, pe care le și vizitară. Credincioșii erau tocmai în rugăciune. Totuși, observând pe străini, se

lăsară de rugăciune și se adunară în jurul lor. Aflând că au fost la Ierusalim, se interesară de Evreii de acolo. Sunt ca și cei de aci? Da, dar toți pot vorbi ebraica. La noi nimeni, afară de rabin. Nădăjduiți să vă întoarceți vreodată în propria voastră țară? — In fiecare zi sperăm. Le spuseră că creștinii din Anglia iubesc pe Evrei. Aci nu ne iubesc, fu răspunsul.

Celelalte două sinagoge aparțineau Chasidim-ilor. Aci credincioșii erau mai confundați în rugăciune, mai sgomotoși și vehemenți în strigătele lor. Unul din ei îi întrebară: Cât mai stă în picioare din zidul Ierusalimului, cât de înalt și cât de lat era? Dacă văzuseră Hebronul? N'a fost descoperită peștera Mahpela?

Evreii din Cernăuți sunt și ei foarte ignoranți. Tineretul cetește ebraică, fără a o pricepe, deși învață la academii, unde se predă în latinește și nemțește. Mulți nu mai cred în Talmud și destui sunt așa de indiferenți, că nu mai merg la sinagogă decât la serbarea Ispășirii. Mulți din ei ignorează absolut Sf. Scriptură. Priveliștea lui Izrael în această regiune nu poate să nu intereseze inima celor ce-i iubesc, încheie misionarii relațiunea lor despre Evreii din Cernăuți, cu care se termină știrile și mărturiile lor asupra comunităților evreești din Țările Române.

Urmează concluziile, pe cari, potrivit scopului pentru care întreprinseră această călătorie în Țările Române, misionarii noștri se crezură obligați a le trage din cercetările și constatările lor. Iată-le, în întregime:

1. Iar acum, privind asupra celor două provincii, Moldova și Valahia, este peste putință să nu simțim vasta lor importanță și aspectul lor atrăgător pentru înființarea unei misiuni printre Evrei.

Numărul Evreilor este foarte mare. In cele două capitale sunt probabil vreo 25.000—30.000 și poate tot atâția în celelalte orașe. Așa încât e un teren foarte vast pentru activitatea unui misionar.

2. Dar, ceva mai mult: «câmpurile sunt gata pentru seceriș». Evreii au o mentalitate foarte interesantă. Cea mai mare parte dintre ei sunt foarte ignoranți. Văzurăm deci că

între multele mii de Evrei din Iaşi, puţini puteau să înţeleagă ebraica gramatical şi că în şcolile lor dascălii înşişi nu puteau traduce rugăciunile din cartea ebraică de rugăciuni.

In această stare de lucruri, societatea secretă din Galiţia, pomenită mai sus, al cărei scop este să submineze autoritatea Talmudului şi întreaga ţesătură de superstiţii a Iudaismului, îşi aruncă torţele printre tineretul evreu din aceste provincii. La mulţi din ei încrederea în Talmud e completamente sdruncinată. Se găsesc în această situaţie critică: ori copţi pentru propovăduitorii necredinţei ori pentru acei ai Evangheliei. De sigur, deci, că este datoria Bisericii creştine să le prezinte adevărul, aşa cum e în Iisus, în locul vechilor lor superstiţii, de cari atâţia sunt obosiţi.

3. E motiv de a nădăjdui că misionarul printre Evrei va putea munci neîmpiedicat. Sunt consuli-generali englezi în fiecare din capitale şi vice-consuli în cele mai importante oraşe, care ar proteja şi sprijini un misionar al Bisericii noastre. Dacă un misionar conştiincios ar simţi că e de datoria sa să se abţină dela orice încercare de a converti populaţia ortodoxă şi să-şi cheltuiască toate energiile sale în căutarea oilor pierdute ale Casei lui Izrael, pare probabil că activitatea sa nu ar fi împiedicată de guvern.

In fericita perspectivă ca lumina să înceapă să se reverse indirect dela Evrei şi asupra autohtonilor, gelozia aprigă a preoţilor ar fi cu siguranţă aţâţată şi se pot aştepta prigoniri. Dar acestea sunt primejdiile împreunate cu biruinţa evangheliei în toate ţările şi în toate timpurile. Cauza unei evanghelii biruitoare a fost câştigată întotdeauna prin multă suferinţă. Şi este partea noastră să mergem înainte pe drumul datoriei, lăsând evenimentele viitoare în mâna lui Dumnezeu.

Cât de vaste şi coapte pentru seceriş sunt aceste câmpuri! Şi totuşi, până la venirea noastră, nici un secerător nu şi-a pus secera. Prinţul Moldovei a trebuit să ne întrebe care era scopul trecerii noastre prin ţara lui, căci nici un misionar nu adusese acolo încă cuvintele de vieaţă veşnică. Iar mulţi dintre Evrei nu voiau să creadă că eram creştini, căci până atunci nu văzuseră încă un «*creştin, care să iubească pe Evrei*».

4. Un alt punct de mare importanţă este, că, după toate probabilităţile, cei convertiţi vor putea să se întreţină singuri. Fiecare Evreu, care vine să se stabilească în aceste provincii, este obligat să aducă cu el un certificat *cum că e în stare să-şi câştige existenţa printr'o meserie*. Am văzut că toate lucrurile necesare vieţii sunt deosebit de eftine şi că toate posibilităţile de comerţ sunt departe de a fi întru totul acaparate, aşa încât un Evreu convertit va putea uşor să se întreţină, chiar dacă va fi boicotat de propriii lui fraţi. Muncitorii sunt angajaţi indiferent de religia lor şi mulţi Evrei, cari au fost botezaţi în Biserica ortodoxă, nu găsesc nicio diferenţă în mijloacele lor de traiu. In acest chip, una din cele mai mari greutăţi experimentate de misionarii printre Evreii din alte ţări, nu există.

5. Ba ceva mai mult, aceste provincii se mărginesc cu Polonia austriacă, ţara bigotismului şi a umbrii morţii, peste a cărei graniţă nici un călător nu îndrăzneşte să ducă nici măcar o biblie englezească. Dacă Evreii moldoveni primesc lumina evangheliei dumnezeeşti, ei ar putea, prin legăturile lor continue cu semenii lor, să răspândească câteva raze în acea regiune întunecată, unde nu-şi poate pune piciorul propovăduitorul evangheliei.

Aci deci sunt, probabil, 60.000 Evrei — mulţi din ei cufundaţi în ignoranţă, mulţi din ei depărtându-se dela vechile lor superstiţii, dar fără să fi căzut încă în necredinţă, nu puţini arătând dispoziţii prieteneşti faţă de astfel de creştini, cari au mers către ei în spiritul evangheliei păcii şi unii din ei cerând cu insistenţă ca să li se arate ce e credinţa în Iisus. Cine poate nega că aci zace o regiune deosebit de atrăgătoare pentru biserica creştină — « o vale deschisă plină de oase, foarte multe şi foarte uscate » — în care va putea trimite oameni de acelaşi duh ca Ezekiel, care să strige: « Vino din cele patru vânturi, o Duh, şi suflă peste cei morţi ca să capete vieaţă ».

Aceste sunt constatările şi recomandările pe cari misionarii noştri le făceau comitetului ce-i trimisese să cerceteze starea comunităţilor evreeşti din Orient şi deci şi din ţările noastre, în vederea organizării unei propagande mai sistematice, pentru readucerea lor la staulul dreptei credinţe. Cum

vedem, foarte ademenitoare și pline de nădejde pentru o asemenea operă, ceea ce se dovedește de altfel și prin faptul că, îndată după întoarcerea celor doi clerici scoțieni acasă, s'au trimis misionari statornici în Moldova și Valahia.

O arată autorii înșiși într'o notă a cărții lor în care spun că dela călătoria lor (1839) până la imprimarea povestirii (1842), London Jewish Society a trimis un misionar la București, iar Biserica presbiteriană (scoțiană) a instalat, la Iași, pe Rev. Daniel Edward, întovărășit de d-l Hermann Philip. Sunt primele misiuni anglicane printre Evreii din Țările Române — misiuni ce dăinuesc până azi la București și Iași.

Ar fi interesant de știut întrucât aceste misiuni au realizat prin munca lor apostolică prevederile și speranțele clericilor scoțieni dela 1839 în niște regiuni pe care le socoteau « coapte » pentru convertire și că nu așteaptă decât pe « secerători »... Lucrul trebue să-l facă alții. Dar și fără acest bilanț, se poate spune că realitatea a fost alta, decât credința și însuflețirea misionarilor. Căci nu ceea ce credeau și sperau ei, ci ceea ce credea și spunea rabinul Bibas din Corfu s'a întâmplat! Și anume: când vor simți că voiți să-i convertiți la creștinism, se vor întoarce dela voi. Poate unul-doi, adică suflete singmatice, să câștigați, masa însă nu!

In adevăr, Evreii în țările noastre au continuat să se înmulțească și să-și consolideze poziția lor în credință și tradiții. Ei nu s'au adaptat creștinismului, nici la noi, nici în țările vecine, de unde au venit și unde, mai ales, se credea în o convertire a lor. Profeția rabinului epicurean din Iași că peste o sută de ani, foarte probabil, nu va mai fi nici un Evreu în Galiția, nu s'a adeverit. Dimpotrivă, țara aceasta a devenit un rezervor nesecat de emigranți evrei în toate părțile lumii și în primul loc în țările megieșe.

Făcând această reflexie, nu înțeleg câtuși de puțin să depreciez opera de perseverență într'adevăr creștinească a misiunilor anglicane printre Evreii dela noi, cari urmăresc nu atât convertirea lor propriu zisă, cât introducerea printre dânșii a unui spirit mai creștin și o apropiere mai intimă a lor de societatea credincioșilor Bisericii lui Isus.